

Edward Halizak*

MIĘDZYNARODOWA STRATEGIA GEOEKONOMICZNA CHIN – PERSPEKTYWA NEOLIBERALNEGO INSTYTUCJONALIZMU I KULTUROWO-CYWILIZACYJNEJ TRADYCJI

WPROWADZENIE

Najważniejszą wyróżniającą cechą strategii międzynarodowej Chin jest działanie w duchu geoekonomii. Wedle opinii najbardziej prestiżowego think-tanku z USA, Council on Foreign Relations wyrażonej w najnowszej jego publikacji w praktycznym stosowaniu reguł geoekonomii, mocarstwo to jest bez wątpienia światowym liderem w tej dziedzinie¹. Jeden z badaczy zauważa, że Chiny trzymają się z dala od wojen i politycznych konfrontacji i w żaden sposób nie łączą tego z prowadzeniem biznesu – co sprawia, że ich światowy wpływ przekracza daleko ich realne możliwości ekonomiczne. Inne państwa nie obawiają się chińskiej potęgi militarnej, ale tego, że mają możliwości wykorzystywania handlu i inwestycji dla celów politycznych².

Międzynarodowa strategia geoekonomiczna może być ujmowana: a) w kategoriach stosowanych narzędzi i instrumentów przez dane państwo oraz b) jako działanie na rzecz tworzenia wedle własnych potrzeb i preferencji przestrzeni geoekonomicznej, która byłaby funkcjonalna wobec jego potrzeb rozwojowych i międzynarodowego (mocarstwowego)

---

* Edward Halizak – prof. dr hab., Uniwersytet Warszawski, Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych, ehal@hot.pl

¹ R. Blackwill, J. Harris, *War by Other Means. Geoeconomics and Statecraft. A Council on Foreign Relations Book*, The Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge, London 2016.

² L. Gelb, *GDP Now Matters More than Force*, „Foreign Affairs”, 2010, nr 6.

statusu³. Ten drugi aspekt w badaniach tej problematyki jest traktowany drugoplanowo, gdyż za sprawą inspiracji artykułem Edwarda Luttwaka sprzed kilkunastu lat pierwszeństwo przyznaje się analizom geoeconomicznego instrumentarium⁴. Biorąc to pod uwagę, celem artykułu jest analiza międzynarodowej strategii geoeconomicznej Chin w kontekście jej przestrzennego wymiaru.

Uznając zatem znaczenie kategorii przestrzeni geoeconomicznej państwa, jako naturalne nasuwa się pytanie o dobór adekwatnych modeli analitycznych i teorii w jej badaniu. Jest to szczególnie ważne w przypadku Chin – państwa o wyraźnej specyfice kulturowo-cywilizacyjnej i autorytarnym systemie politycznym. Dla porównania przestrzeni geoeconomicznej państw Zachodu – świat liberalnej demokracji i gospodarki rynkowej, ujmuje się w kategoriach liberalnej idei i teorii⁵.

Biorąc pod uwagę eksplanacyjne walory liberalizmu oraz politykę otwarcia Chin na świat zewnętrzny w wymiarze praktycznym i ideowym, przyjmujemy założenie, że najbardziej adekwatnym narzędziem badania przestrzeni geoeconomicznej Chin jest wywodząca się z liberalnej idei teoretyczna koncepcja neoliberalnego instytucjonalizmu, która została umiejętnie połączona z kulturowo-cywilizacyjną specyfiką tego mocarstwa.

Tak sformułowaną propozycję badawczą uzasadniają w naszym przekonaniu następujące argumenty.

Po pierwsze, począwszy od 1979 roku, tj. od rozpoczęcia procesu wdrażania reform, Chiny w szybkim tempie nabywały członkostwa w kolejnych organizacjach globalnych i regionalnych⁶.

Po drugie, eksplanacyjna użyteczność liberalnej idei w badaniu gospodarek określanych mianem „rynków wschodzących”, do których zalicza się też Chiny. Przesądza o tym fakt odwoływania się w tych państwach do instytucji rynku⁷.

³ E. Haliżak, *Pojęcie i istota przestrzeni geoeconomicznej*, [w:] E. Haliżak (red.), *Geoeconomia*, Scholar, Warszawa 2012, s. 30–43.

⁴ E. Luttwak, *From Geopolitics to Geo-economics: Logic of Conflict. Grammar of Commerce*, „National Interest”, 1990, nr 20, s. 17–23.

⁵ M. Sparke, *Geopolitical Fears. Geoeconomic Hopes and the Responsibilities of Geography*, „Annals of the Association of American Geographers”, 2007, nr 2, s. 338–349; D. Cowen, N. Smith, *After Geopolitics? From the Geopolitical Social to Geoeconomics*, „Antipode” 2009, nr 1, s. 22–48.

⁶ A. Kent, *Beyond Compliance: China. International Organizations and Global Security*, Stanford University Press, Palo Alto 2007; H. Wang, J. Rosenau, *China and Global Governance*, „Asian Perspective” 2009, nr 3, s. 5–39.

⁷ J.C. Hidalgo, *The Rise of Emerging Economies: Challenges and Liberal Perspective*, Liberales Institute, Occasional Paper, nr 118, 2013, Friedrich Nauman Stiftung, Berlin 2013.

Po trzecie, odwoływanie się przez Chiny w ich strategii międzynarodowej do charakterystycznych dla liberalnego podejścia instrumentów „miękkiej siły” (ang. *soft power*)⁸ oraz zasady odpowiedzialności międzynarodowej⁹.

Po czwarte, w wymiarze filozoficznym i doktrynalnym konfucjanizmu mocno zaznacza się obecność racjonalnego i pragmatycznego pierwiastka, co umożliwia otwarcie się na dialog i recepcję idei i wartości liberalnej zachodniej doktryny¹⁰.

Po piąte, synergia konfucjanizmu i liberalizmu jest w największym stopniu możliwa w sferze ekonomii i gospodarki¹¹.

Przyjmując powyższe założenia, mamy na uwadze także to, że w sferze stosunków wewnątrzpolitycznych Chin wartości zachodniego liberalizmu mają ograniczone zastosowanie poznawcze i praktyczne¹².

W artykule przyjęto następującą strukturę. Najpierw analizowano pojęcie przestrzeni geoeconomicznej oraz neoliberalnego instytucjonalizmu. W dwóch kolejnych częściach kulturowo-cywilizacyjne i ekonomiczne uwarunkowania budowy przez Chiny przestrzeni geoeconomicznej, a w części piątej stosowane metody.

1. POJĘCIE I ISTOTA PRZESTRZENI GEOEKONOMICZNEJ

Przestrzeń to jedno z kluczowych pojęć, które identyfikuje stosunki międzynarodowe jako rzeczywistość materialną (wymiar ontologiczny) i jako naukę o stosunkach międzynarodowych (wymiar epistemologiczny). Przestrzeń, zwłaszcza w wymiarze geograficznym, jest ważna, ponieważ na

⁸ D. Shambaugh, *China's Soft-Power Push*, „Foreign Affairs”, 2015, nr 4, s. 99–107.

⁹ P. Yeophantong, *Governing the World: China's Evolving Conceptions of Responsibility*, „The Chinese Journal of International Politics” 2013, vol. 6, s. 329–364.

¹⁰ D. Lynch, *Chinese Thinking on the Future of International Relations: Realism as the Ti, Rationalism as the Yong?*, „The China Quarterly”, 2009, nr 1, s. 87–107; H. Holbig, *China's Unwritten Constitution: Ideological Implication of a „Non-ideological” Approach*, Asien, Juli 2014, s. 53–59.

¹¹ B. Xiangji, Z. Feian, *The Presence of Philosophy and the position of economics: a review of the National Symposium of „Facing a Shared Future: A Dialogue between Economics and Philosophy*, „Social Science in China”, 2009, nr 3, s. 73–89; C. Herrmann-Pillath, *A “Third Culture” in Economics? An Essay on Smith, Confucius and the Rise of China*, Frankfurt School of Finance and Management, Working Paper Series, nr 159, 2013.

¹² N. Barma, E. Ratner, *China's Illiberal Challenge*, „Democracy Journal”, 2006, nr 4, s. 56–68; J. Zeng, *The Debate on Regime Legitimacy in China: bridging the wide gulf between Western and Chinese Scholarship*, „Journal of Contemporary China”, 2014, nr 88, s. 612–635.

określonym obszarze terytorium zamieszkują ludzie (narody) i wszyscy uczestnicy stosunków międzynarodowych są ulokowani w konkretnej przestrzeni geograficznej. Wśród nich najważniejszą są państwa położone na określonym terytorium oddzielonym granicami, które cechuje większa lub mniejsza restrykcyjność i lub liberalizacja interakcji między narodami i państwami. Zatem z geograficznego punktu widzenia przestrzeń międzynarodowa jest podzielona na terytoria państwowe z ich granicami.

Takie geograficzne pojmowanie przestrzeni państwa zaczęto w drugiej połowie XX wieku kwestionować, a tę krytykę wyjątkowo dobitnie uogólnił amerykański badacz sławnym stwierdzeniem o terytorialnej pułapce (ang. *territorial trap*) – co jego zdaniem opierało się na trzech założeniach: 1) Państwo ma pełną suwerenną kontrolę nad swymi granicami. To implikuje terytorialną wyłączność, co czyni z państw unitarnych uczestników stosunków międzynarodowych; 2) Ma miejsce ścisła dychotomia między tym co wewnętrzne i co międzynarodowe. To czyni z państwa ontologiczną podstawę polityki; 3) Państwo jest statycznym i ponadczasowym swego rodzaju terytorium, w ramach którego następują procesy społeczne, ekonomiczne i polityczne¹³.

Tak tradycyjnie pojmowana, jedynie w kategoriach geograficznych, przestrzeń międzynarodowa jest w swej istocie statyczna, gdyż wywodzi się i odpowiada cechom „systemu westfalskiego”, w którym suwerenność, integralność terytorialna i absolutny charakter granic zostały uznane za podstawowe wartości go konstytuujące¹⁴. Ma ona także, o czym często się zapomina, cechę przestrzeni absolutnej, to jest takiej, w której dystans (odległość) mierzy się za pomocą tradycyjnych miar, jak: kilometry czy szerokość i długość geograficzna.

Wskazanie na tę cechę ma o tyle znaczenie, że w drugiej połowie XX wieku przedstawiciele nauk o geografii zaczęli wysuwać koncepcję relatywnej przestrzeni wychodząc od pojęcia relatywności danego punktu, położenia, miejsca. Owa relatywność polega na tym, że każdą lokalizację i miejsce określa się w stosunku do innej. Pojęcie relatywnego miejsca, a co za tym idzie i przestrzeni ma zmienny i dynamiczny charakter (rozszerza się i kurczy) w czasoprzestrzeni, i jest funkcją ludzkiej aktywności i postrzegania. Oto co pisali przed laty na ten temat geografowie:

¹³ J. Agnew, *The territorial trap: the geographical assumptions of International Relations Theory*, „Review of International Political Economy”, 1994, nr 1, s. 53–80.

¹⁴ A. Gałganek, „Westfalia” jako metafora genezy w nauce o stosunkach międzynarodowych, [w:] M. Pietraś, K. Marzęda (red.), *Późnowestfalski ład międzynarodowy*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2008, s. 23–57.

„Przestrzeń, w której żyją ludzie ma bardziej psychologiczny niż absolutny charakter. Jeśli naszym zamiarem jest objaśnianie istoty interakcji przestrzennych to to co jest ważne to nie to, jak daleko są położone dwa miejsca od siebie w absolutnej przestrzeni, ale raczej to, jak ludzie w tych dwóch miejscach myślą o tym, jak są od siebie oddaleni”¹⁵.

W innym miejscu stwierdzali, że:

„Jakkolwiek aktywność, którą podejmują ludzie, aby ułatwić lub utrudnić ludziom, ideom lub przedmiotom poruszają się w przestrzeni ma istotny wpływ na procesy i strukturę kształtowania przestrzeni”¹⁶.

Takie przewartościowania w pojmowaniu miejsca i przestrzeni zaczęły skutkować próbami określenia na nowo ich istoty w postaci operacyjnej definicji. Przykładem może być propozycja dwójki badaczy amerykańskich, którzy przedstawili taką oto opinię na ten temat:

„Podejścia ukierunkowane na określenie geograficznej koncepcji miejsca zmagają na rzecz uwzględnienia następujących elementów. Po pierwsze, ekonomiści i geografowie ekonomiczni podkreślają znaczenie lokalizacji lub przestrzeni *sui generis*, tj. przestrzennej dystrybucji społecznej i ekonomicznej aktywności uwarunkowanej wykorzystaniem różnicy między kosztami lokalizacji produkcji i ceną na rynku. Po drugie, mikrosocjologowie i humanistyczni geografowie podkreślają znaczenie lokalności, tj. miejsca zamieszkiwania i stałych społecznych interakcji stąd wynikających. Po trzecie, antropologowie i przedstawiciele geografii kulturowej biorą pod uwagę sens miejsca – lokalizacji i identyfikacji z danym miejscem, w którym się zamieszkuje”¹⁷.

Wszystkie trzy powyższe ujęcia miejsca i przestrzeni mają w naszym przekonaniu znaczenie w badaniu stosunków międzynarodowych, gdyż odwołując się do nich można badać relacje (stosunki) między podmiotami, rzeczami, zjawiskami i procesami ulokowanymi i rozmieszczonymi w różnych miejscach przestrzeni międzynarodowej w wymiarze bezwzględny i relatywnym.

Badaczami stosunków międzynarodowych, którzy jako pierwsi zwrócili uwagę na problem przestrzeni międzynarodowej, było amerykańskie małżeństwo Harold i Margaret Sprout, którzy pisząc o polityce zagranicznej państwa wprowadzili pojęcie środowiska międzynarodowego, w którym ono działa. W związku z tym zwrócili uwagę na to, że w badaniu polityki zagranicznej państwa należy brać uwagę trzy aspekty: podmiot, środowisko i relację środowisko – podmiot, przy czym ten ostatni uznawali za kluczowy, gdyż umożliwia

¹⁵ R. Abler, J. Adams, P. Gould (eds), *Spatial Organization: The Geographer's View of the World*, Prentice Hall, New York, s. 75.

¹⁶ *Ibidem*, s. 82.

¹⁷ J. Agnew, J. Duncan (red.), *Power of Place*, Unwin Hyman, Boston 1987, s. 2.

zrozumienie procesów politycznych i decyzji w państwie. To relacja przyczynowo-skutkowa, w ramach której środowisko oddziałuje na zachowanie ludzi i instytucji w państwie¹⁸.

Teoretyczna koncepcja relacji państwo – środowisko małżeństwa Sprout charakteryzowała się deterministycznym jej ujęciem, gdyż oddziaływaniu przestrzeni międzynarodowej i jej geograficznym komponentom przypisywano kluczową rolę w badaniu polityki zagranicznej i stosunków międzynarodowych. Dowodzi tego chociażby propozycja uwzględnienia geopolitycznej koncepcji w analizie tej relacji¹⁹.

Definiowanie relacji środowisko międzynarodowe – przestrzeń międzynarodowa a państwo w kategoriach geopolityki odpowiadało myśleniu i działaniu w duchu realizmu, ale niosło w sobie ryzyko braku spójności w formułowaniu wniosków badawczych ze względu na brak intersubiektywnie uzgodnionej koncepcji geopolityki, nie mówiąc już o jej instrumentalnym wykorzystywaniu dla celów politycznych. Autor jednego z najczęściej cytowanych artykułów o geopolityce tak ją definiuje:

„Abstrakcyjnie pojmowana geopolityka tradycyjnie skupia się na analizie relacji między siłą polityczną państwa a przestrzenią geograficzną. Ujmując rzecz konkretnie to sposób strategicznego myślenia podkreślającego znaczenie lądu i obszarów jako podstawy siły państwa”²⁰.

Ujmowanie przestrzeni międzynarodowej w kategorii tak definiowanej geopolityki niesie ze sobą dwojakiego rodzaju analityczne uogólnienia.

Po pierwsze, nadaje przestrzeni międzynarodowej absolutny wymiar ze względu na geograficzny determinizm. Sami przedstawiciele nauk geograficznych zwracają uwagę na nieadekwatność takiego podejścia, gdyż wskazują na to, że decydenci i politycy konstruują mapy wyobrażone, które są funkcją postrzegania środowiska międzynarodowego i doświadczenia z przeszłości²¹.

¹⁸ H. Sprout, M. Sprout, *Man-Milieu Relationship Hypothesis in the Context of International Politics*, Princeton University, Princeton, 1956; *Idem*, *Environmental Factors in the Study of International Politics*, „Journal of Conflict Resolution”, 1957, nr 1, s. 309–328.

¹⁹ H. Sprout, *Geopolitical Hypothesis in Technological Perspective*, „World Politics”, 1963, nr 15, s. 187–212.

²⁰ O. Osterud, *The Uses and Abuses of Geopolitics*, „Journal of Peace Research”, 1988, nr 1, s. 191–199.

²¹ D. Newman, *Real Spaces, Symbolic Spaces: Interrelated Notion of Territory in the Arab-Israeli Conflict*, [w:] P. Diehl (red.), *A Road Map to War*, Vanderbilt University Press, Nashville 1999; J. Akerman, *The Imperial Map*, University of Chicago Press, Chicago 2009.

Henry Lefebvre posunął się jeszcze dalej twierdząc, że każde państwo w wyniku świadomych i celowych działań „produkuje” własną przestrzeń, czy to materialną czy też socjalną (abstrakcyjną i symboliczną)²². Zatem przestrzeń międzynarodowa nie jest wymiarowa ani absolutna, gdyż będąc efektem świadomej ludzkiej działalności i zachowań jest funkcją postrzegania, wyobrażeń, ich tożsamości i uznawanych jako wartości. Uprawnia to stwierdzenie, że przestrzeń międzynarodowa charakteryzuje się przede wszystkim relatywnością.

Po drugie, i najważniejsze, definiowanie w kategoriach geopolityki międzynarodowej przestrzeni, będąc obciążone dogmatem fizycznej (geograficznej) przestrzeni, nie uwzględnia nowych faktów empirycznych i tendencji rozwojowych w środowisku międzynarodowym, które wyzwalają aktywność państwa i ludzi z tak zwanej „terytorialnej pułapki”. W reakcji na eksplanacyjne niedomogi klasycznej geopolityki ujawnił się nurt „krytycznej geopolityki”²³ i „społecznej geopolityki”²⁴, „feministycznej geopolityki”²⁵ i „neoliberalnej geopolityki”²⁶, „geopolityki postkolonialnej”²⁷.

Równoległe do prób rekonceptualizacji tradycyjnego pojęcia geopolityki do wymogów społeczności rozwijało się alternatywne podejście w definiowaniu przestrzeni międzynarodowej określane mianem geoeconomii, które począwszy od lat sześćdziesiątych ubiegłego stulecia zaczęło być postrzegane jako bardziej adekwatne pod względem eksplanacyjnym, ponieważ kierowało uwagę na nowe zjawiska i procesy nie powiązane bezpośrednio z terytorialnością – co bardzo dobrze zostało zidentyfikowane w artykułach Friedricha Kratochwila²⁸ i Gerarda Ruggie²⁹. Sama zaś koncepcja geoeconomii weszła

²² H. Lefebvre, *Space and State*, [w:] N. Brenner, B. Jessop, M. Jones, G. Macleod (red.), *State / Space. A Reader*, Blackwell, London 2003, s. 84–101.

²³ G.O. Tuathail, *Critical Geopolitics: The Politics of Writing Global Space*, University of Minnesota Press, Minneapolis 1996.

²⁴ D. Cowen, N. Smith, *After Geopolitics...*, *op. cit.*, s. 22–48.

²⁵ L. Dowler, J. Sharp, *A Feminist Geopolitics*, „Space and Polity”, 2001, nr 5, s. 165–176; A. Secor, *Toward a Feminist Counter-geopolitics: Gender, Space and Islamist Politics in Istanbul*, „Space and Polity”, 2001, nr 3, s. 199–219.

²⁶ M. Sparke, S. Roberts, A. Secord, *Neoliberal Geopolitics*, „Antipode”, 2003, nr 3, s. 886–897.

²⁷ D. Slater, *Geopolitics and the Post-colonial. Rethinking North-South Relations*, Blackwell, Oxford 2003.

²⁸ F. Kratochwil, *Of System, Boundaries and Territoriality: an Inquiry into the Formation of the State System*, „World Politics”, 1986, nr 1, s. 27–51.

²⁹ G. Ruggie, *Territoriality and Beyond: Problematising Modernity in International Relations*, „International Organization”, 1993, nr 1, s. 139–174.

do obiegu naukowego po zakończeniu zimnej wojny za sprawą słynnego artykułu Edwarda Luttwaka³⁰.

Geoekonomia to nowa propozycja badawcza, która przynosi przełom w konceptualizacji przestrzeni międzynarodowej pod wpływem materialnych przesłanek, jak: potrzeby globalnej akumulacji kapitału³¹, wzrostu współzależności³², wzrostu rangi pozapaństwowych uczestników³³, globalizacji³⁴ i ekspansji neoliberalnej ideologii³⁵.

Należy mieć na uwadze to, że pojęcie geoekonomii trzeba ujmować dwojako.

Po pierwsze, jako koncepcję przestrzeni międzynarodowej konceptualizowaną w opozycji do geopolityki.

Po drugie, jako działania państw z wykorzystaniem szeroko rozumianych pozamilitarnych środków i metod (stwierdzenie E. Luttwaka o zastępowaniu metod militarnych handlowymi). Takie podejście prezentują autorzy najnowszej publikacji o geoekonomii z Council on Foreign Relations³⁶.

Co się tyczy pierwszego aspektu geoekonomii, najbardziej interesującego z punktu widzenia założeń artykułu, to Deborah Cowen i Neil Smith tak określają różnicę między geopolityką a geoekonomią:

„Podczas gdy geopolityka może być rozumiana jako powiększenie terytorium celem akumulacji bogactwa to geoekonomia oznacza zupełnie coś odwrotnego, a mianowicie akumulację bogactwa poprzez kontrolę rynku”³⁷.

Matthew Sparke, jeden z pionierów badań nad istotą i naturą geoekonomii, a zwłaszcza jej przestrzennego wymiaru, wyraża zdecydowany pogląd, że z geohistorycznego punktu widzenia wchodzimy w erę geoekonomii, gdzie geopolitka i towarzyszące temu pojęcie terytorium, powstrzymywania i kon-

³⁰ E. Halizak, *Geoekonomia*, Scholar, Warszawa, 2012, s. 17–30.

³¹ S. Amin, *Accumulation on a World Scale*, Monthly Review Press, New York 1974; H. Wai-Ching Young, *Capital state and space: Contesting the borderless world*, Transactions of the Institute of British Geographers, 1999, t. 3, s. 291–309.

³² R. Cooper, *The Economics of Interdependence: Economic Policy in the Atlantic Community*, W.W. Norton, New York 1968; R. Keohane, J. Nye, *Power and Interdependence...*, *op. cit.*

³³ R. Keohane, J. Nye, *Transnational Relations and World Politics...*, *op. cit.*

³⁴ R. Cox (red.), *Spaces of Globalization: Reasserting the Power of the Local*, Guilford, New York 1997.

³⁵ W. Larner, *Theorising neoliberalism: Policy, ideology, governmentality*, „Studies in Political Economy”, 2000, nr 1, s. 5–26; P. Goff, *Invisible Borders: Economic Liberalization and National Identity*, „International Studies Quarterly”, 2000, nr 4, s. 533–562.

³⁶ R. Blackwill, J. Harris, *War by Other Means...*, *op. cit.*

³⁷ D. Cowen, N. Smith, *After Geopolitics...*, *op. cit.*, s. 42.

fliktu, to wymierający reżim stosunków międzynarodowych, zbiór geostrategicznych wizji i praktyk, które przetrwały globalny neoliberalizm i które mają związek z racjonalizmem i tradycyjnym uprawianiem polityki w duchu „realpolitik”³⁸. To sprawia, że geopolitykę kojarzy się z obawami, a geoekonomię z nadzieją³⁹.

Mając powyższe na uwadze, możemy stwierdzić, że w najprostszym ujęciu przestrzeń geoeconomiczna w każdym wymiarze przeciwstawia się geopolitycznej. To nazbyt ogólne i mało precyzyjne określenie, jeśli nie wskaże się na elementy i kryteria, które identyfikują przestrzeń geoeconomiczną i przesądzą o jej specyfice. Takie *in extenso* ujęcie powinno zawierać następujące elementy konstytuujące tę przestrzeń.

Po pierwsze, przestrzeń geoeconomiczna ma wymiar relatywny, gdyż jest funkcją postrzegania, ale najważniejsze jest to, że jest społecznie konstruowana przez państwa i podmioty pozapaństwowe zgodnie z wartościami neoliberalnymi. Ma tu miejsce ścisły związek przyczynowo-skutkowy.

Po drugie, przestrzeń geoeconomiczna nie ma związku z terytorialnością, gdyż obejmuje zbiór miejsc i lokalizacji aktywności gospodarczej w regionie, kontynencie i w skali globalnej, między którymi dystans ma relatywny charakter i jest funkcją intensywności powiązań produkcyjnych (globalny łańcuch produkcji), technologicznych (ochro?), walutowych (strefy i obszary współpracy walutowej), kapitałowych (swoboda alokacji kapitału, porozumienie o inwestycjach), handlowych (strefy, obszary wolnego handlu).

Po trzecie, z normatywnego punktu widzenia przestrzeń geoeconomiczna charakteryzuje się homogenicznością, gdyż odwołuje się do liberalnej koncepcji kapitalizmu zachodniego i kojarzy się z wolnością, otwartością i swobodnym dostępem do każdego miejsca i lokalizacji, oraz konkurowaniem. Zewnętrznym tego przejawem jest jej instytucjonalizacja, instytucje gospodarki światowej promujące liberalną wersję gospodarowania w skali globalnej.

Po czwarte, przestrzeń geoeconomiczna jest w pierwszej kolejności funkcją działań państwa powiększenia bogactwa i potęgi – mocarstwowości economicznej za pomocą geoeconomicznych instrumentów i metod działania. To nadaje jej hierarchiczny charakter, gdyż jej struktura przedmiotowa i podmiotowa jest funkcją economicznej mocarstwowości.

³⁸ M. Sparke, *On the Double Vision of Geopolitics and Geoeconomics: Connecting Contradictory Geostrategic Discourses to the Contradiction of Uneven Global Development*, <http://faculty.Washington.edu/sparke>

³⁹ M. Sparke, *Geopolitical Fears...*, *op. cit.*, s. 338–349.

2. NEOLIBERALNY INSTYTUCJONALIZM

Pojęcie neoliberalny instytucjonalizm oznacza, że instytucje krajowe i międzynarodowe są kształtowane przez neoliberalną ideę.

W bogatej literaturze przedmiotu funkcjonują dwie powszechnie akceptowane definicje. Pierwsza, autorstwa Roberta Keohane, twórcy instytucjonalnej teorii w nauce o stosunkach międzynarodowych, która mówi, że instytucje to:

„stałe i powiązane ze sobą zespoły norm (formalnych i nieformalnych), które określają realizowane role, powstrzymują działania i kształtują oczekiwania”⁴⁰.

Zdecydowany krytyk tej teorii John Mearsheimer sformułował bardziej spójną, jak się wydaje, definicję, mówiącą, że instytucje międzynarodowe to:

„zespół reguł, które stanowią sposoby i metody, za pomocą których państwa współpracują i rywalizują ze sobą”⁴¹.

Instytucjonalna teoria stosunków międzynarodowych została zaproponowana pod koniec lat osiemdziesiątych przez Roberta Keohane⁴². Było to efektem ewolucji poglądów naukowych, gdyż we wcześniejszych pracach zajmował się problematyką reżimów międzynarodowych jako formy współpracy międzynarodowej w sytuacji kiedy spada znaczenie hegemonu, który do tej pory był jej gwarantem⁴³.

Teoria instytucjonalna opiera się na trzech założeniach: 1) Państwa to najważniejsi uczestnicy stosunków międzynarodowych; 2) Państwa powinny być traktowane jako racjonalni uczestnicy; 3) Państwa nie działają altruistycznie, ale interesownie. Wyróżnia ona trzy formy instytucji: 1) Organizacje rządowe

⁴⁰ R. Keohane, *Neoliberal Institutionalism: A Perspective on World Politics*, [w:] R. Keohane (red.), *International Institutions and State Power: Essays in International Relations Theory*, Westview, Boulder 1989, s. 3.

⁴¹ J. Mearsheimer, *The False Promise of International Institutions*, „International Security”, 1994/1995, nr 3, s. 6.

⁴² Zob.: R. Keohane, *Institutionalization in the United Nations General Assembly*, „International Organization”, 1969, nr 4, s. 859–896; *Idem*, *International Institutions: Two Approaches*, „International Studies Quarterly” 1988, nr 4, s. 379–396; *Idem*, *International Institutions and State Power: Essays in International Relations Theory*, Westview Press 1989.

⁴³ R.O. Keohane, *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton 1984; A. Hasenclever, P. Mayer, V. Rittberger, *Theories of International Regimes*, Cambridge University Press, Cambridge 1997.

i pozarządowe; 2) Reżimy międzynarodowe; 3) Konwencje oparte na zasadzie wzajemności.

Najbardziej jednak interesującym aspektem teorii instytucjonalnej jest połączenie jej z ideą liberalną, gdyż jej autor określał siebie jako „zaawansowany liberal” (ang. *sophisticated liberal*) lub jako „instytucjonalny liberal” (ang. *liberal institutionalist*). Odrzucał międzywojenną idealistyczną wersję liberalizmu opartą na założeniu harmonii interesów. Akceptując twierdzenie realizmu o anarchiczności systemu międzynarodowego i egoizmie państw z jednej strony, a z drugiej przywiązanie do wartości liberalnych (wiara w postęp i siłę sprawczą ludzkiego działania w warunkach wolności), określał swoją teorię jako neoliberalną⁴⁴, którą traktował jako przeciwstawienie idealistycznego liberalizmu okresu międzywojennego⁴⁵ (dlatego przedrostek neo-), a także jako formę zaawansowanego liberalizmu, czyli instytucji o rozwiniętych funkcjach regulacyjnych, która ułatwi wymianę i współpracę⁴⁶, czyli przyczynia się do realizacji liberalnych wartości w stosunkach międzynarodowych, tj. postępu, wolności, demokracji i dobrobytu.

Najważniejszą, jak się wydaje, przesłanką powstania teoretycznej koncepcji neoliberalnego instytucjonalizmu był wszechogarniający wpływ neoliberalnej doktryny, szczególnie w jej wersji ekonomicznej, autorstwa Friedricha Hayka i Milтона Friedmana. Określano to mianem nastania liberalnej epoki w rozwoju historycznym (ang. *liberal moment*)⁴⁷, o czym zaświadcza w literaturze przedmiotu prace Francisca Fukuyamy i Samuela Huntingtona⁴⁸. Neoliberalizm stał się ideologią współczesnej globalizacji, która przyspieszyła po zakończeniu zimnej wojny⁴⁹.

Geneza ideologiczno-politycznej ofensywy neoliberalnej doktryny w państwach Zachodu jest w literaturze przedmiotu poddana wszechstronnej analizie. Badacze są na ogół zgodni, że pierwotną jej przesłanką był kryzys kapitalizmu, który miał miejsce w dekadzie lat siedemdziesiątych ubiegłego stulecia i który przejawiał się w rozpadzie tradycyjnego systemu walutowego

⁴⁴ R. Keohane, *Neoliberal Institutionalism...*, *op. cit.*

⁴⁵ M. Pugh, *Liberal Internationalism. The Interwar Movement for Peace in Britain*, Palgrave, London 2012.

⁴⁶ R. Keohane, *International Liberalism Reconsidered*, [w:] J. Dunn, P. Chester (red.), *The Economic Limits to Modern Politics*, Cambridge University Press, 1990, s. 165–194.

⁴⁷ R. Latham, *The Liberal Moment: Modernity, Security and the Making of Postwar International Order*, Columbia University Press, 1997.

⁴⁸ F. Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, Harmondsworth, 1992; S. Huntington, *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*, Norman, 1991.

⁴⁹ S. Gill, *Globalization, Market Civilization and Disciplinary Neoliberalism*, „Millennium”, 1995, nr 24, s. 399–423.

z Bretton Woods i kryzysu modelu funkcjonowania i zarządzania gospodarką kapitalistyczną, określanego mianem Fordyzm-Keynesizm, który najogólniej rzecz biorąc charakteryzował się rozbudowanym interwencjonizmem państwa, w obliczu spadku efektywności produkcji na wielką skalę (Fordyzm) oraz rosnących kosztów programów socjalnych. W reakcji na te negatywne zjawiska w Wielkiej Brytanii i w Stanach Zjednoczonych nastąpił zwrot ku neoliberalizmowi, w którym zaczęto upatrywać recepty na bolączki ówczesnego kapitalizmu poprzez deregulację, prywatyzację, ograniczenie wydatków socjalnych i roli związków zawodowych i, co najważniejsze, liberalizację wszelkich form obrotu międzynarodowego, w tym przede wszystkim przepływu kapitału⁵⁰.

Neoliberalna polityka, zastosowana najpierw przez Zachód u siebie, została zastosowana w stosunku do innych państw. Jak piszą Neil Brenner i Nik Theodore:

„liberalne programy restrukturyzacji zostały zastosowane w globalnej skali dzięki działaniom USA i państw grupy G-7, aby podporządkować inne państwa dyscyplinie rynków kapitałowych. Instytucje Bretton Woods, jak: Międzynarodowy Fundusz Walutowy, Bank Światowy, GATT i Światowa Organizacja Handlu zostały przekształcone w agentów transnarodowego neoliberalizmu celem instytucjonalizacji prorynkowych reform w państwach Trzeciego Świata”⁵¹.

Neoliberalizm, podobnie jak liberalizm, nie jest jednoznacznie zdefiniowany, gdyż identyfikuje się go poprzez praktykę polityczno-gospodarczą i ideowe treści. To także forma dyskursu, działania na przykład w polityce zagranicznej, a także jako konkretne rozwiązania w wymiarze krajowym i międzynarodowym⁵². Jamie Peck i Adam Tickell utrzymują, że:

„Neoliberalizm dostarcza swego rodzaju operacyjnej struktury lub »ideologicznego software« dla konkurencyjnej globalizacji (...) upowszechniając zasady wolnego handlu, elastycznego rynku pracy i prywatnej przedsiębiorczości staje się podstawą współczesnej polityki od Waszyngtonu do Moskwy”⁵³.

⁵⁰ Zob.: m.in. H. Overbeek, *Restructuring Hegemony in the Global Political Economy: The Rise of Transnational Neoliberalism in the 1980's*, Routledge, New York 1993; A. Amin (ed.), *Post Fordism: A Reader*, Blackwell, Cambridge 1994. Na temat krytyki neoliberalizmu zob.: P. Bourdieu, *Acts of Resistance: Against the Tyranny of the Market*, Free Press, New York 1998.

⁵¹ N. Brenner, N. Theodore, *Cities and the Geographies of „Actually Existing Neoliberalism”*, „Antipode” 2002, nr 2, s. 349–379.

⁵² E. Haliżak, *Liberalna teoria polityki zagranicznej*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations”, 2016, nr 2 (w druku).

⁵³ J. Peck, A. Tickell, *Neoliberalizing Space*, „Antipode” 2002, nr 2, s. 380.

Ci sami autorzy argumentują, że neoliberalizm jest wszędzie, co polega na kształtowaniu każdego wymiaru przestrzeni społecznej, nie wyłączając międzynarodowej, i co określają mianem procesu neoliberalizacji⁵⁴.

3. PRZESTRZEŃ GEOEKONOMICZNA CHIN: KULTUROWO-CYWILIZACYJNE UWARUNKOWANIA

Na ogół bez zastrzeżeń jest akceptowana teza, że Chiny to jedyne współczesne mocarstwo, które podstawą swej międzynarodowej strategii po 1989 r. uczyniło geoekonomię. Badania na ten temat koncentrują się przede wszystkim na problematyce narzędzi geoekonomicznego działania, dyplomacji ekonomicznej, metod i strategii ekonomicznego działania (ang. *economic statecraft*)⁵⁵. Pomija się natomiast kwestię działań Chin na rzecz tworzenia własnej przestrzeni geoekonomicznej. To dosyć poważne zaniedbanie, ponieważ nie sposób ująć istotę międzynarodowej strategii tego mocarstwa bez uwzględnienia tego komponentu. Znajduje to swój wyraz w ekonomizacji polityki zagranicznej tego mocarstwa w stopniu niespotykanym wśród współczesnych mocarstw⁵⁶.

Podjmując próbę identyfikacji przestrzeni geoekonomicznej, należy, w naszym przekonaniu, wziąć pod uwagę następujące ideowe, historyczno-kulturowe i ekonomiczne przesłanki: 1) Historyczno-filozoficzna koncepcja „tianxia” i wywodząca się z niej praktyka systemu trybutarnego, 2) etno-kulturowe pojęcie „guanxi”, 3) potencjał gospodarki Chin, 4) stosunek Chin do liberalizmu, neoliberalnego instytucjonalizmu i liberalnego porządku międzynarodowego.

Co się tyczy pierwszego historycznego argumentu, to należy wskazać na fakt obecności pojęcia przestrzeni w chińskiej myśli filozoficznej i politycznej. Identyfikująca rolę i miejsce Chin we wszechświecie koncepcja tianxia ma wybitnie przestrzenno-geograficzny charakter, gdyż opiera się na pojęciach: nieba, nieboskłonu, ziemi i oznacza dosłownie wszystko co pod niebem z Chi-

⁵⁴ *Ibidem*, s. 380–403.

⁵⁵ Zob.: m.in. D. Drezdner, *Three Ways of Looking at Chinese Economic Statecraft*, „Foreign Policy” 2010, nr 10; D. Brautigam, T. Xiaoyang, *Economic Statecraft in China's New Overseas Special Economic Zones: Soft Power, Business or Resource Security?*, „International Affairs”, 2012, nr 4, s. 799–816; J. Reilly, *China's Economic Statecraft: Turning Wealth into Power*, Lowy Institute, November 2013.

⁵⁶ Chi-hung Wei, *China's Economic Offensive and Taiwan's Defensive Measures*, „China Quarterly” 2013, nr 3.

nami w samym centrum tak definiowanego świata. Według Williama Callahana oznaczała ona: a) cały świat w geograficznym rozumieniu, b) wszystkich mieszkańców tego świata, c) instytucje i porządek międzynarodowy⁵⁷. Jak pisze Krzysztof Gawlikowski, termin ten występował w dwóch znaczeniach: dosłownym „świat” i metaforycznym „cesarstwo chińskie”, które po prostu utożsamiano ze światem⁵⁸.

Z tego ostatniego pojmowania „tianxia” wyłoniła się pragmatyczna koncepcja systemu trybutarnego, czyli regionalnego ograniczonego do Azji Wschodniej porządku formy pod auspicjami Chin. W przeciwieństwie do zachodniego (westfalskiego), opartego na suwerennej równości i anarchii, charakteryzował się on hierarchicznością⁵⁹ i został uformowany bardzo wcześnie, bo w okresie dynastii Han, a pierwszym badaczem zachodnim, który opublikował artykuł na ten temat był John Fairbank⁶⁰. System trybutarny w swej istocie miał ekonomiczny charakter, gdyż w zamian za złożenie hołdu cesarzowi, władcy innych państw otrzymywali przywileje handlowe w postaci dostępu do chińskiego rynku⁶¹. Jak wskazuje Maciej Michałek, w sferze politycznej system ten był asymetryczny, ale w sferze ekonomicznej było zupełnie odwrotnie, gdyż korzyści z handlu przewyższały koszty trybutu⁶². System trybutarny to pierwotny wzorzec przestrzeni geoeconomicznej ekonomicznych kryteriów wynagradzania.

Drugim ważnym uwarunkowaniem, którego nie sposób pominąć w analizie przestrzeni geoeconomicznej Chin i tego co ją konstytuuje, jest kulturowo-etniczna koncepcja „guanxi”, która w języku chińskim oznaczając bliskość, zaufanie i odpowiedzialność, określa (definiuje) relacje między Chinami a diasporą chińską w świecie. Wedle opinii jednego z chińskich badaczy, Chińczycy zamieszkujący zagranicą jak żaden inny naród nie odczuwają tak

⁵⁷ W. Callahan, *Tianxia, Empire and the World: Chinese Visions of World Order for the Twenty-First Century*, [w:] W. Callahan, E. Barabantseva (red.), *China Orders the World*, The John Hopkins University Press, Baltimore 2011, s. 91–118.

⁵⁸ K. Gawlikowski, *Konfucjański model państwa w Chinach*, ISP PAN, Warszawa 2006, nr 63.

⁵⁹ C. Ringmar, *Performing International System: Two East Asian Alternatives to the Westphalian Order*, „International Organization” 2012, nr 1, s. 1–25.

⁶⁰ J. Fairbank, *Tributary Trade and China's Relations with the West*, „The Far Eastern Quarterly” 1942, nr 1, s. 129–149.

⁶¹ D. Kang, *East Asia Before the West: Five Centuries of Trade and Tribute*, Columbia University Press, New York 2010.

⁶² M. Michałek, *System trybutarny – chińska koncepcja ład regionalnego*, [w:] A. Jarczewska, J. Zajączkowski (red.), *Region Azji i Pacyfiku w latach 1985–2015*, Scholar, Warszawa 2016, s. 74–92.

silnych więzi z Chinami – co przekłada się na lojalność wobec nich. Na tę okoliczność przytacza taką oto opinię:

„Z powodu etnicznych więzów i pokrewieństwa krwi, nasze ekonomiczne i handlowe relacje [tj. między Chinami a diasporą – przyp. autora] muszą być bardziej rozwinięte niż te z innymi państwami”⁶³.

Mając na uwadze ten argument, można stwierdzić, że obecność chińskiej diaspory w innych państwach, regionach i kontynentach jest ważnym kryterium przestrzeni geoeconomicznej Chin, tym bardziej że mocarstwo to aktywnie wspiera emigrację i osiedlanie się Chińczyków za granicą.

4. SPECYFIKA USTROJU GOSPODARCZEGO CHIN

Kolejne uwarunkowanie chińskiej strategii geoeconomicznej ma swoje źródło w parametrach chińskiej gospodarki, której produkt narodowy w 2014 roku wyniósł 10,365 bilionów USD. To druga po USA gospodarka świata. Chiny od 2009 roku zajmują pierwsze miejsce w światowym handlu. W 2014 roku ich eksport wyniósł 2,342 bln USD, a import 1,959 bln USD. Wedle danych World Investment Report 2015 w 2014 roku do Chin napłynął kapitał w formie bezpośrednich inwestycji o wartości nieomal 120 mld USD, a wartość zakumulowanych bezpośrednich inwestycji zagranicznych w tym kraju wyniosła 2,190 bln USD (łącznie z Hongkongiem). Jednocześnie dzięki zakumulowanym wcześniej rezerwom walutowym Chiny stopniowo od kilkunastu lat zwiększają eksport kapitału w formie inwestycji bezpośrednich, których zakumulowana wartość w świecie wynosi około 1,2 bln USD.

Dzięki tak wysokim parametrom materialnej potęgi, Chiny od ponad 10 lat są traktowane jako nowe mocarstwo ekonomiczne⁶⁴. Wśród obszernej literatury na ten temat wyjątkowymi wartościami analitycznymi wyróżnia się praca Arvinda Subramaniana, która zawiera interesujące scenariusze ekonomicznej dominacji Chin w świecie⁶⁵.

Globalny wymiar chińskiej mocarstwowości ekonomicznej sprawia, że ten kraj nieustannie musi kreować przestrzeń międzynarodową stosownie

⁶³ Y. Yiyn, *Guanxilization or categorization: psychological mechanism contributing to the formation of the Chinese concept of “us”*, „Social Sciences in China” 2009, nr 2, s. 49–67.

⁶⁴ W. Harcourt, *Editorial: China: An emerging economic power, with a difference*, „Development”, 2007, nr 3.

⁶⁵ A. Subramanian, *Eclipse. Living in the Shadow of China’s Economic Dominance*, Peterson Institute for International Economics, Washington 2011.

do rosnących potrzeb i preferencji rozwojowych, przestrzeń umożliwiającą swobodną akumulację i transfer kapitału (jego eksport i import), dostęp do zagranicznych źródeł podaży czynników produkcji (głównie surowców), dostęp do rynków międzynarodowych w zakresie eksportu towarów i usług.

Istotną okolicznością, która wpływa na rozwój i kształtowanie chińskiej przestrzeni geoeconomicznej, jest realizowany od ponad trzech dekad proeksportowy model rozwoju⁶⁶, który obecnie ustępuje nowemu, opartemu na popycie i konsumpcji wewnętrznej. Warto przypomnieć, że Chiny już w dekadzie lat osiemdziesiątych ubiegłego stulecia dokonały nadzwyczaj przenikliwej diagnozy środowiska międzynarodowego u schyłku zimnej wojny – diagnozy w duchu współczesnej geoeconomii. Oto ówczesna opinia na ten temat:

„We współczesnym świecie współzależność i stosunki gospodarcze osiągnęły niespotykany do tej pory poziom. Stało się to dzięki rozwojowi nauki i technologii. W wyniku tego świat nabrał cech jedności. Dzisiaj żadne państwo nie może sobie pozwolić na odcięcie się od świata zewnętrznego, a czasy autarkii odeszły na zawsze. Wzrost gospodarczy i rozwój danego państwa jak nigdy zależy od stanu światowej gospodarki. Ekonomiczne interesy państw są nawzajem powiązane, co nie pozostaje bez wpływu na ich bezpieczeństwo”⁶⁷.

Współcześnie jakościowo nową determinantą chińskiej przestrzeni geoeconomicznej są działania władz tego państwa zmierzające do ustanowienia gospodarki rynkowej, co w bardzo poważnym stopniu jest odwołaniem się do zasad liberalizmu ekonomicznego⁶⁸. Jest to istotna przesłanka dla liberalizacji procesów gospodarowania, a więc także kreacji przestrzeni geoeconomicznej.

W związku z powyższym jako naturalne jawi się pytanie o specyfikę chińskiego modelu gospodarczego. To istotna kwestia, która jest przedmiotem intensywnych badań, o czym zaświadcza obfita literatura na ten temat, nie mówiąc już o licznych sporach i kontrowersjach, które dotyczą tego, na ile Chiny są gospodarką rynkową oraz stanu jej wewnętrznego i zewnętrznego zrównowżenia. Zasadniczy problem, który dominuje w tym dyskursie, dotyczy odpowiedzi na pytanie, w jakim stopniu gospodarka Chin oparta jest na charakterystycznych dla Zachodu wartościach liberalnych z jednej strony, a z drugiej na własnych typowo chińskich wartościach⁶⁹. Ci pierwsi stawiają tezę o postępach liberalizacji w chińskim systemie gospodarczym zgodnie

⁶⁶ M. Mickiewicz, *Decentralizacja gospodarki a rozwój handlu zagranicznego w ChRL w latach 1979–1985*, „Acta Asiatica Varsoviensa” 1990, nr 3, s. 81–99.

⁶⁷ Y. Song, *On China's Concept of Security*, UNIDIR, Geneva 1986, s. 2.

⁶⁸ N. Lardy, *Markets over Mao, The Rise of Private Business in China*, Peterson Institute for International Economics, Washington 2014.

⁶⁹ S. Breslin, *The 'China model' and the global crisis: from Friedrich List to a Chinese mode of governance*, „International Affairs” 2011, nr 6, s. 1323–1343.

z zachodnimi standardami⁷⁰, a ci drudzy argumentują, że jest wręcz odwrotnie, gdyż tradycyjne chińskie wartości w połączeniu z autorytarnym systemem politycznym przesądzą o specyfice ustroju gospodarczego Chin⁷¹.

W bogatej literaturze przedmiotu na temat chińskiego modelu gospodarczego wyróżniają się publikacje następujących autorów.

Joshua Cooper Ramo w 2004 r. opublikował pracę, dzięki której do obiegu naukowego wprowadził pojęcie *Beijing Consensus*, przeciwstawiając je *Washington Consensus* – symbolowi zachodniego stylu gospodarowania. Jego zdaniem alternatywny wobec zachodniego model gospodarowania w Chinach opiera się na trzech filarach: innowacje, komplementarny rozwój (*suistanable development*), samodzielność i niezależność rozwoju. Taki model, jego zdaniem, nadaje się do zastosowania w innych mniej rozwiniętych państwach⁷².

Martin Jacques, autor głośnej publikacji z 2009 r. pod tytułem *Kiedy Chiny zaczną rządzić światem*, argumentuje, że nie powielają one zachodniego systemu gospodarczego, ale rozwijają własny, odwołujący się do tradycji centralizacji władzy, własności państwowej, hierarchii i dystansowania się od reszty świata. Zbudowana na takich zasadach potęga gospodarcza ma umożliwić w przyszłości dominację Chin nad światem zewnętrznym⁷³.

Giovanni Arrighi to kolejny autor, który w analizie ustroju gospodarczego Chin odwołuje się do ich własnej tradycji historycznej. Polemizuje on z tymi, którzy twierdzą, że: „rozwój sektora prywatnego jest jednym z najważniejszych źródeł sukcesów gospodarczych tego państwa”, i argumentuje:

„deregulacja i prywatyzacja mają selektywny charakter i nie są realizowane wedle neoliberalnej recepty. W rzeczywistości istotą reform nie była prywatyzacja, ale stworzenie systemu konkurencyjności między przedsiębiorstwami państwowymi oraz z firmami zagranicznymi, a także nielicznymi prywatnymi, prywatno-państwowymi i tymi będącymi własnością władz lokalnych”⁷⁴.

⁷⁰ W. Harcourt, *Editorial China: An emerging economic power with a difference*, Development, Special Issue, 2007, nr 3; D. Das, *The Chinese Economy. A Rationalized Account of Its Transition and Growth*, „The Chinese Economy” 2012, nr 4, s. 7–38.

⁷¹ *Liberal Despotism: Population, Planning, Government and Subjectivity in Contemporary China*, „Alternatives” 2004, nr 5, s. 557–575; J. Potulski, *Neokonfucjanizm – czy Chiny mogą stać się liberalną demokracją*, Gdańskie Studia Azji Wschodniej, 2014, t. 6, s. 34–48; M. Leonard, *China 3.0: Understanding the new China*, European Council on Foreign Relations, Brussel 2016.

⁷² J.C. Ramo, *The Beijing Consensus*, The Foreign Policy Centre, London 2004.

⁷³ M. Jacques, *When China Rules the World: The Rise of Middle Kingdom and the End of the Western World*, Allen Lane, London 2009.

⁷⁴ G. Arrighi, *Adam Smith in Beijing: Lineages of the Twenty-First Century*, Verso, London 2007, s. 8.

W swych konkluzjach stwierdza, że rola rządu centralnego okazała się kluczowa w industrializacji i proeksportowej polityce rozwoju⁷⁵.

Suisheng Zhao to amerykański badacz chińskiego pochodzenia, który utrzymuje, że chiński model jest emanacją wschodnioazjatyckiego modelu państwa prorozwojowego, który charakteryzują: ekonomiczny pragmatyzm, aktywna rola państwa w gospodarce i kontrola idei. Wedle jego opinii, w Chinach nie funkcjonuje wolny rynek, gdyż nie ma niezależnych sądów, prawo własności jest słabo chronione, a regulacje rynku nie są przejrzyste, nie ma też swobody przepływu informacji. Interesująco brzmi jego pogląd na reformy w sferze politycznej. Wbrew przeważającej opinii uważa on, że również w tej dziedzinie dokonał się postęp, gdyż to Komunistyczna Partia Chin przekształciła się z partii rewolucyjnej w partię rządzącą, która jest bardziej skłonna reagować na potrzeby pluralistycznego społeczeństwa i prawa konstytucyjnego obywateli. To wszystko razem wzięte sprawia, że model ów staje się atrakcyjny dla państw rozwijających się⁷⁶.

Barry Naughton jest amerykańskim ekonomistą, autorem bardzo poważanych prac i analiz chińskiej gospodarki. Twierdzi, że o jej specyfice i unikatowości przesądzają trzy cechy: duży rynek wewnętrzny, rozwój rozbudowanych branż przemysłu oraz utrzymanie systemu autorytarnego i restrukturyzacja go do wymogów współczesnego rynku. Tak więc Chiny stworzyły system, w którym w nierozzerwalnym związku współlistnieją elementy gospodarki rynkowej, z działającymi bodźcami prorynkowymi, wraz z bardzo silną i rozbudowaną kontrolą państwa⁷⁷.

Najbardziej oryginalne i kompleksowe spojrzenie na chiński model gospodarczy oferuje inny amerykański badacz, Stefan Halper. Ujmuje on go jako spójną i dobrze przemyślaną strategię i koncepcję pomyślaną jako alternatywa dla Zachodu, w tym przede wszystkim USA. Jest tym badaczem, który jednoznacznie twierdzi, że wzrost gospodarczy Chin należy zawdzięczać triumfowi utrzymywanych w duchu liberalizmu prorynkowych reform. To chińska wersja kapitalizmu, która generuje wzrost i dzięki temu może być atrakcyjnym modelem do naśladowania przez inne państwa. O chińskiej strategii pisze on, co następuje:

⁷⁵ *Ibidem*, s. 356.

⁷⁶ S. Zhao, *The China Model: Can it replace the western model of modernization*, „Journal of Contemporary China” 2010, nr 19 (65), s. 419–436.

⁷⁷ B. Naughton, *Growing Out of the Plan: Chinese Economic Reform 1978–1993*, Cambridge University Press, Cambridge 1996; *idem*, *China's distinctive system: Can it be a model for others*, „Journal of Contemporary China” 2010, nr 19 (65), s. 437–460.

„chińskie wyzwanie dla Waszyngtonu pozostaje nierozpoznane zarówno dla opinii publicznej, jak i dla elit politycznych. Unikając konfrontacji, chińskie prawdziwe wyzwanie ujawnia się w specyficznej dziedzinie, mianowicie w promocji chińskiego kapitalizmu i chińskiej koncepcji wspólnoty międzynarodowej. W globalnej konfrontacji między różnymi wersjami kapitalizmu Chiny są protagonistami, gdyż oferują podaż własnego kapitału, niezależnie od tego pochodzącego z instytucji Zachodu”⁷⁸.

Halper jednoznacznie utrzymuje, że w Chinach wprowadzono liberalne reformy rynkowe, dzięki którym podniesiono poziom dobrobytu i utwierdzono obywateli w przekonaniu o poprawie ich bytu materialnego. Argumentuje on, że dokonało się to za sprawą:

„rozwoju prywatnego biznesu w połączeniu z ekonomią skali, co z kolei dało zatrudnienie milionom ludzi, bezpieczeństwo socjalne oraz stabilność. Dostęp do rynków zagranicznych zaś umożliwił eksport oraz import surowców”⁷⁹.

Równie interesująco brzmi jego teza o otwartości chińskiej gospodarki. Chiny, jak pisze:

„akceptują każdego partnera w biznesie, który oferuje cokolwiek, i niezależnie od tego, czy pochodzi z kraju autokratycznego czy demokratycznego, pod jednym wszakże warunkiem: musi być wypłacalny pod względem finansowym. (...) Pekin pracował bardzo usilnie w ostatnich dekadach nad stworzeniem alternatywnego źródła pomocy rozwojowej, handlu międzynarodowego, kredytów i inwestycji z pominięciem zachodnich standardów zachodniego zarządzania. To strategia, której Zachód nie może się przeciwstawić żadną miarą”⁸⁰.

W toczącej się dyskusji o chińskim modelu gospodarczym początkowo dominował dyskurs o „socjalistycznej gospodarce rynkowej”. Podczas XIV Zjazdu Komunistycznej Partii Chin w 1992 r. ta koncepcja została oficjalnie usankcjonowana jako podstawa strategii gospodarczej Chin. Była ona odzwierciedleniem poglądów Denga Xiaopinga, dla którego ideologiczne wartości socjalizmu były równie ważne jak te związane z rynkiem⁸¹. W ostatniej jednak dekadzie dokonuje się zasadnicza zmiana akcentów w analizie systemu gospodarczego, przejawiająca się w stopniowym odchodzeniu od socjalistycznego komponentu na rzecz uwzględniania tradycji konfucjańskiej i wschodnioazjatyckiej jako podstawy gospodarowania. Takie stanowisko

⁷⁸ S. Halper, *The Beijing Consensus: How China's Authoritarian Model Will Dominate the Twenty First Century*, Basic Books, New York 2010, s. 11.

⁷⁹ *Ibidem*, s. 210.

⁸⁰ *Ibidem*, s. 209.

⁸¹ B. Naughton, *The Chinese Economy. Transitions and Growth*, Cambridge University Press, Cambridge 2006.

zajmuje polski ekonomista Henryk Chołaj⁸². To swego rodzaju zdeideologizowana koncepcja kapitalizmu, obca ideologii lewicowej i liberalnej, która sama w sobie jest wyzwaniem dla obecnie dominującego porządku instytucjonalnego w gospodarce światowej, opartego na tradycji i wartościach Zachodu, w tym przede wszystkim USA⁸³.

Powyższe skłania nas do zadania pytania – czy Chiny to państwo o gospodarce rynkowej? Jeśli odwołać się do kryterium struktury własności, to ze względu na brak przejrzystości między własnością prywatną a państwową nie można na nie odpowiedzieć jednoznacznie⁸⁴.

Na rzecz tezy „o rządach rynku” w Chinach można przytoczyć argumenty trojakiemu rodzajowi.

Po pierwsze, stworzenie sprzyjających warunków dla prywatnej przedsiębiorczości. Jak zauważa tygodnik „The Economist” w specjalnym dodatku na ten temat, perspektywy działalności w tej dziedzinie są wyjątkowo obiecujące⁸⁵.

Po drugie, walka z korupcją, której nadano wyjątkowy priorytet, dzięki czemu zwiększyło się zaufanie zewnętrznych podmiotów gospodarczych do kontaktów z chińską gospodarką.

Po trzecie, przeprowadzono ograniczoną liberalizację w sektorze finansowym, polegającą na przykład na zniesieniu przez państwo kontroli stóp od depozytów w bankach, rozluźnieniu kontroli transakcji kapitałowych przez umożliwienie wywozu kapitału (do 50 tys. USD) przez chińskich obywateli oraz przepływu inwestycji portfelowych między Chinami a zagranicą. Zagraniczne fundusze inwestycyjne uzyskały możliwość zakupu na chińskim rynku finansowych papierów wartościowych. Chiny zaczęły także emitować denominowane w juanach papiery dłużne za granicą. W ograniczonym stopniu zliberalizowano zarządzanie kursem walutowym w ramach kursu kierowanego (*managed float*).

⁸² H. Chołaj, *Kapitalizm konfucjański? Chińskie reformy ekonomiczne a globalizacja*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2014.

⁸³ J. Givens, *The Beijing Consensus is neither: China as a non-ideological challenge to international norms*, St. Antony's International Review 2011, nr 2, s. 10–25.

⁸⁴ A. Grzywacz, Ł. Zamecki, *Kultura – gospodarka – polityka. O singapurskim modelu rozwoju i jego implementacji w ChRL*, Wydział Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2015, s. 143–166.

⁸⁵ *Back to business. Special report: Business in China*, „The Economist” z 12 września 2015 r., s. 3; N. Lardy, *Markets over Mao...*, *op. cit.*

5. METODY BUDOWY PRZESTRZENI GEOEKONOMICZNEJ CHIN

Gospodarka Chin, będąc antytezą gospodarki zamkniętej czy samowystarczalnej, potrzebuje jak największej przestrzeni międzynarodowej dla swego rozwoju i funkcjonowania. Zadeklarowana po 1978 roku polityka otwarcia miała właśnie taki zamiar. W istocie rzeczy chodziło o tworzenie przestrzeni geoekonomicznej – aczkolwiek nie używano takiego terminu, ale jest to uprawnione, jeśli wziąć pod uwagę takie kryteria, jak cele, środki i metody, które jednoznacznie ujmowano w kategoriach ekonomicznych. Na początku lat dziewięćdziesiątych Leslie Gelb tak charakteryzowała tę strategię:

„Pekin realizuje grę ekonomiczną wręcz po mistrzowsku. Nie angażując się w wojny i polityczne konfrontacje i nie łącząc tego z biznesem, umożliwia mu to wpływ w skali globalnej w daleko większym stopniu niżby to wynikało z istniejącej siły ekonomicznej. Państwa nie obawiają się groźby zastosowania siły militarnej ze strony Chin, ale ich możliwości w zakresie wspierania i ograniczania handlu i inwestycji w relacjach z nimi”⁸⁶.

Świadomy wybór przed laty międzynarodowej strategii, przejawiający się w preferencyjnym traktowaniu celów ekonomicznych przy jednoczesnej rezygnacji z wyścigu zbrojeń, to strukturalna przesłanka odwoływania się przez Chiny do geoekonomii rozumianej jako tworzenie przestrzeni geoekonomicznej za pomocą właściwych instrumentów geoekonomicznego działania.

W tej mierze Chiny dysponują nie lada możliwościami, gdyż, jak zauważa jeden z badaczy:

„nigdy w historii świata jeden rząd nie sprawował bezpośredniej kontroli nad tak dużym bogactwem. Zatem nie jest niespodzianką, że Pekin wykorzystuje swoje ekonomiczne bogactwo w realizacji polityki zagranicznej”⁸⁷,

gdzie kluczowym celem jest tworzenie przestrzeni geoekonomicznej, umożliwiającej rozwój i funkcjonowanie chińskiej gospodarki.

W realizacji geoekonomicznej strategii Chiny wykorzystują obecnie trojaki rodzaj środków: międzynarodowe porozumienia handlowe, eksport inwestycji bezpośrednich, wielkie międzynarodowe projekty infrastrukturalne.

A. Odwoływanie się przez Chiny do idei wolnego handlu i podejmowanie przez nie działań na rzecz tworzenia przez nie międzynarodowych porozumień handlowych w duchu neoliberalnego instytucjonalizmu ma niedługo

⁸⁶ L. Gelb, *GDP Now Matters More than Force*, „Foreign Affairs” 2010, nr 6.

⁸⁷ J. Reilly, *China's Economic Statecraft...*, *op. cit.*

historię, gdyż datuje się od 2001 roku, kiedy to Chiny przystąpiły do Światowej Organizacji Handlu. Jak wiadomo artykuł XXIV statutu tej instytucji stwarza możliwości państwom członkowskim tworzenia dwu i wielostronnych porozumień liberalizujących wymianę handlową. Chiny natychmiast wykorzystały tę okazję i w 2002 roku podpisały z 10 państwami ASEAN porozumienie o współpracy (Framework Agreement on Comprehensive on Economic Cooperation), którego celem miało być utworzenie strefy wolnego handlu. Przewidywało ono liberalizację handlu towarami i usługami. To unikatowe w świecie porozumienie ze względu na jego przedmiotowy zakres (obejmuje rynek zamieszkały przez 1,8 mld ludzi). To efektywny instrument wpływu Chin poprzez stwarzanie możliwości dostępu państwom ASEAN do ich rynku zbytu z jednej strony, a z drugiej instrumentalnego wykorzystywania mniejszości chińskiej zamieszkałej w państwach Azji Południowo-Wschodniej dla rozwijania handlu i inwestycji⁸⁸.

W konstruowaniu geoeconomicznej przestrzeni przez Chiny bardzo ważną rolę odgrywają trzy porozumienia o preferencyjnym handlu towarami i usługami zawarte z Hongkongiem i Makau (Closer Economic Partnership Arrangements – CEPA) oraz z Tajwanem (Economic Cooperation Framework Agreement – ECFA), których zadaniem jest ekonomiczne zintegrowanie byłych obszarów Chin, które w wyniku okoliczności historycznych stały się niezależnymi jednostkami politycznymi. To klasyczny wręcz przykład geoeconomicznego działania, za pomocą którego planuje się zintegrowanie środkami ekonomicznymi celu politycznego w postaci, jak to ujął jeden z amerykańskich ekonomistów Barry Naughton, „Wielkich Chin” (ang. *Greater China*)⁸⁹ – najpierw jako przestrzeni definiowanej wedle kryteriów ekonomicznych, a później politycznych.

Trzecią grupę porozumień o wolnym handlu stanowią te zawarte z poszczególnymi państwami, jak: Australia, Chile, Kostaryka, Islandia, Nowa Zelandia, Republika Korei, Pakistan, Peru, Singapur i Szwajcaria.

Obecnie największym wyzwaniem dla Chin są inicjatywy w dziedzinie liberalizacji handlu w regionie Azji i Pacyfiku, jak: Trans-Pacific Partnership (TPP), Regional Comprehensive Economic Partnership (RCEP) – inicjatywa ASEAN i Free Trade Area of the Asia-Pacific (FTAAP) – inicjatywa APEC.

⁸⁸ H.W.C. Yeung, *Change and Continuity in Southeast Asian Ethnic Chinese Business*, „Asia Pacific Journal Management”, 2006, 23, s. 229–254; Z. Guotu, *Migration and Trade: The Role of Overseas Chinese in Economic Relations between China and Southeast Asia*, „International Journal of China Studies” 2010, nr 1, s. 174–193.

⁸⁹ B. Naughton, *The Chinese Economy. Transition and Growth*, Cambridge University Press, Cambridge 2006.

Ze względu na ich wielostronny charakter są one wyzwaniem dla Chin, które preferują zawieranie porozumień bilateralnych⁹⁰, ponieważ stwarzają im większe możliwości wykorzystywania ich dla celów politycznych⁹¹. Niezależnie od tej motywacji, kryteria ekonomiczne są najważniejsze, gdyż około 50% handlu zagranicznego jest realizowane w ramach regionalnego i globalnego łańcucha produkcji⁹². To zaś implikuje pilną potrzebę rozszerzania przestrzeni poprzez działania liberalizujące.

B. Eksport bezpośrednich inwestycji

Eksport kapitału w formie bezpośrednich inwestycji zagranicznych i jego alokowanie w różnych państwach jest bez wątpienia wyjątkowym przykładem tworzenia przestrzeni geoeconomicznej, gdyż symbolizują one obecność tego co chińskie w sensie ekonomicznym, politycznym i kulturowym.

Zapoczątkowane w 1979 roku przez Chiny reformy sprzyjały importowi kapitału w formie inwestycji bezpośrednich, którego tempo z roku na rok zwiększało się lawinowo. Według danych UNCTAD w 1985 roku ich wartość wyniosła 1,96 mld USD, a w ostatnich kilku latach odpowiednio: 2010 r. – 105,76 mld USD, 2011 r. – 116,01 mld USD, 2012 r. – 111,72 mld USD, 2013 r. – 117,59 mld USD, 2014 r. – 119,56 mld USD, 2015 r. – 135,6 mld USD⁹³. Wpływ importowanego przez Chiny kapitału zagranicznego, ich wzrost gospodarczy, dynamika eksportu i poprawa jakościowych parametrów są powszechnie doceniane w licznych badaniach i publikacjach naukowych⁹⁴.

W początkowej fazie reform do końca lat dziewięćdziesiątych ubiegłego stulecia Chiny eksportowały kapitał produkcyjny na niewielką skalę w granicach 1–2 mld USD rocznie – co było rażącą dysproporcją w stosunku do importu. Po wstąpieniu Chin do WTO eksport chińskich inwestycji zaczął gwałtownie rosnąć i w 2015 roku zamknął się wartością 127 mld USD. Jeśli taka dynamika przyrostu zostanie w najbliższych latach utrzymana, to około 2020 roku ich skumulowana wartość zamknie się sumą około 2 bln USD. W 2014 roku była to kwota 800 mld USD. W ten sposób Chiny staną się drugim po USA eksporterem kapitału produkcyjnego i posiadaczem aktywów

⁹⁰ J. Panda, *Factoring the RCEP and the TPP: China, India and the Politics of Regional Integration*, „Strategic Analysis” 2014, nr 1, s. 49–67.

⁹¹ W.J. Yu, *China and East Asian Regionalism*, „European Law Journal” 2011, nr 5, s. 611–629.

⁹² L. Qiu, Y. Xue, *Understanding China's foreign trade: A literature review*, „China Economic Journal” 2014, nr 2, s. 168–186.

⁹³ Zob. UNCTAD, <http://unctad.org>

⁹⁴ M. Graham, E. Wada, *Foreign Direct Investment in China. Effects on Growth and Economic Performance*, Oxford University Press, Oxford 2011.

produkcyjnych za granicą. W 2014 roku zakumulowaną wartość amerykańskich bezpośrednich inwestycji szacowano na około 6,3 bln USD⁹⁵.

U podstaw ekspansji chińskich inwestycji bezpośrednich w wymiarze regionalnym i globalnym leżą, jak się wydaje, cztery zasadnicze motywy – przesłanki o fundamentalnym znaczeniu.

Pierwszy genetycznie motyw, który ujawnił się najwcześniej, związany jest z zapewnieniem bezpieczeństwa energetycznego i polega na tworzeniu przestrzennie zdywersyfikowanej struktury importu surowców energetycznych oraz możliwości zapewnienia nad nimi kontroli⁹⁶.

Drugi ma związek z przekształceniami jakościowymi w chińskiej gospodarce, które przejawiają się we wzroście roli wielkich przedsiębiorstw w Chinach, które, korzystając z różnych form wsparcia rządowego, podejmują ekspansję na rynki zagraniczne celem zapewnienia dostępu do rynków zbytu i zagranicznej technologii – co polega na przejmowaniu firm (ang. *mergers and acquisitions*)⁹⁷. Chiny pod tym względem starają się naśladować wzorce zachowań i praktyk biznesowych korporacji⁹⁸.

Trzeci motyw o ekonomiczno-finansowym charakterze jest pochodną przekraczających 3,8 mld USD oficjalnych rezerw walutowych Chin, które przystąpiły do zmiany strategii zarządzania nimi w ten sposób, aby zwiększyć udział w inwestycjach produkcyjnych jako bardziej dochodowych, aczkolwiek obarczonych większym ryzykiem od inwestycji portfelowych, bezpiecznych, ale o niskiej dochodowości. Proces ten jest o tyle ułatwiony, że dokonuje się za pośrednictwem państwowego sektora bankowego, który wspiera eksport chińskiego kapitału produkcyjnego.

Czwarta przesłanka wiąże się z nadzwyczajnym wsparciem przez rząd ChRL zagranicznej ekspansji chińskich przedsiębiorstw, które w zdecydowanej większości mają państwowy lub mieszany charakter. Ale jeszcze ważniejsze znaczenie ma tworzenie w skali międzynarodowej przestrzeni dla tej ekspansji poprzez: 1) zawieranie umów o ochronie inwestycji (ang. *bilateral investment treaties* – BITs), 2) wspieranie subregionalnej i regionalnej współ-

⁹⁵ Zob. UNCTAD, <http://unctad.org>

⁹⁶ Ł. Gacek, *Bezpieczeństwo energetyczne Chin*, Księgarnia Akademicka, Kraków 2012; K. Kozłowski, *Geopolityka naftowa Chińskiej Republiki Ludowej*, Wyd. A. Marszałek, Toruń 2013.

⁹⁷ D. Tingley, C. Xu, A. Chilton, H. Milner, *The Political Economy of Inward FDI. Opposition to Chinese Mergers and Acquisitions*, „The Chinese Journal of International Politics” 2015, nr 1, s. 27–57.

⁹⁸ P. Ghemawat, T. Hout, *Can China's Companies Conquer the World? The Overlooked Importance of Corporate Power*, „Foreign Affairs” 2016, nr 2, s. 86–98.

pracy w dziedzinie inwestycji, 3) wspieranie globalnych reżimów ochrony inwestycji bezpośrednich⁹⁹. Pierwszy z tych instrumentów jest najczęściej stosowany, gdyż zawarto ich w sumie 129. Pod tym względem Chiny ustępują tylko Niemcom, które mają 135 porozumień z innymi państwami o ochronie inwestycji¹⁰⁰.

C. Projekty infrastrukturalne o wymiarze międzynarodowym

To specyficzny, właściwy tylko dla Chin, projekt międzynarodowy infrastrukturalny o anglojęzycznej nazwie One Belt, One Road – OBOR (porównywany przez niektórych do planu Marshalla) jako materialnej podstawy przestrzeni geoeconomicznej zamieszkałej przez dwie trzecie ludności, w której wytwarza się jedną trzecią światowego produktu¹⁰¹. Wedle prezentowanych przez stronę chińską założeń do projektu międzynarodowej współpracy z udziałem około 65 państw w budowie infrastruktury (kolej szybkiego ruchu, ropociągi i gazociągi, połączenia telekomunikacyjne, drogi, sieci energetyczne, centra logistyczne, zakłady produkcyjne) o charakterze lądowym (ang. *Silk Road Economic Belt*) i infrastruktury komunikacji morskiej (ang. *Maritime Silk Road*)¹⁰².

W części lądowej planowane są trzy ciągi komunikacyjne: 1) Pekin – Rosja – Niemcy – Europa Północna; 2) Pekin – Kazachstan – Węgry – Paryż; 3) Pekin – Pakistan – Iran – Turcja – Włochy – Hiszpania. W części morskiej przewiduje się dwa kierunki rozwoju: 1) Porty Chin – Ocean Indyjski – Europa – Afryka; 2) Porty Chin – Południowy Pacyfik.

Konstrukcja tego projektu finansowanego przez państwowe banki Chin, państwowy fundusz inwestycyjny (China Investment Corporation) oraz powołany z inicjatywy Chin nowy bank międzynarodowy – Asian Infrastructure Investment Bank¹⁰³ oparta jest na komercyjnych zasadach i nie ma nic wspólnego z pomocą rozwojową.

W tak skonstruowanej przestrzeni geoeconomicznej Chiny odgrywają najważniejszą rolę ze względu na pomysł, dostarczanie kapitału i sprzętu

⁹⁹ F. He, B. Wang, *Chinese interests in the global investment regime*, „China Economic Journal” 2014, nr 1, s. 4–20.

¹⁰⁰ *International Investment Agreement Navigator*, <http://investmentpolicyhub.unctad.org>

¹⁰¹ D. Yanzi, *Partnership to power up and development across the region*, China Daily, 2015, June 19.

¹⁰² R. Tsao, *One Belt One Road. A Historical Perspective*, „Chinese American Forum” 2015, nr 1, s. 11–14.

¹⁰³ *China's Grand Plans: „Belt and Road” and „AIIB”*, „Chinese American Forum” 2015, nr 4, s. 6–8.

inwestycyjnego, udostępnianie własnego rynku zbytu, kreowanie trwałych i długofalowych powiązań produkcyjnych i dostaw surowców rolnych, przemysłowych i energetycznych. To emanacja ekonomicznej strefy wpływu, która w sensie politycznym jest wyzwaniem rzuconym dla USA i ich inicjatywy utworzenia Transpacyficznego Porozumienia (ang. *Trans-Pacific Partnership*). Raporty ośrodków badawczych w USA i Indiach są jednoznaczne w ocenach, zgodnie z którymi to przejaw realizacji globalnej strategii Chin¹⁰⁴, strategii, dodajmy, realizowanej w duchu geoeconomii.

Celem artykułu była analiza procesu budowy przez Chiny ich własnej przestrzeni geoeconomicznej, w czym najpełniej przejawia się istota geoeconomii. Wykazała ona, że nadają temu priorytet w realizacji ich międzynarodowej strategii celem uzyskania statusu mocarstwa globalnego, a także prestiżu i uznania międzynarodowego. Równie ważne są motywy związane z zapewnieniem korzystnych warunków dla rozwoju i funkcjonowania ich gospodarki.

Należy zauważyć, że to wyjątkowy w historii nowożytnej przykład dążenia do takiego celu metodami, nie mającymi nic wspólnego z terytorialną ekspansją w duchu geopolityki czy radykalnej rozbudowy potencjału militarnego. Należy zauważyć, że od 1979 roku Chiny nie uczestniczyły w jakimkolwiek konflikcie o charakterze militarnym ani też nie interweniowały w polityce zagranicznej z użyciem sił zbrojnych.

Chiny, dążąc w tak specyficzny sposób do uzyskania statusu mocarstwa globalnego, odwołują się do własnej tradycji i pojmowania przestrzeni międzynarodowej, która powinna cechować się harmonijnością, a nie sprzecznością interesów. Równie ważna jest tradycja systemu trybutarnego, to jest takiego układania stosunków z innymi państwami, gdzie w zamian za polityczną lojalność oferowano koncesje handlowe.

Jednak najważniejsze znaczenie w kształtowaniu chińskiej przestrzeni geoeconomicznej ma neoliberalny instytucjonalizm. To zaadaptowana przez Chiny liberalna idea Zachodu, ale tylko do sfery stosunków zewnętrznych. Neoliberalny instytucjonalizm w połączeniu z autorytarnym rządem i państwowym kapitalizmem przekłada się na efektywny i aktywny proces tworzenia własnych instytucji i reżimów międzynarodowych oraz aktywnej adaptacji do już istniejących (MFW, WTO, APEC).

Chiny, tworząc własną przestrzeń geoeconomiczną, konstruują ją wedle władnych potrzeb i preferencji, jak: nie wiązanie w jakikolwiek sposób kwe-

¹⁰⁴ Ch. Johnson, *President Xi Jinping's „Belt and Road” Initiative. A Practical Assessment of the Chinese Communist Party's Roadmap for China Global Resurgence*, A Raport of the CSIS Freeman Chair in China Studies, CSIS, Washington 2016; J. Panda, J. Presad, *China's Transition under Xi Jinping*, Institute for Defence Studies and Analyses, New Delhi 2016.

stii politycznych i ekonomicznych; kładzenie nacisku na obopólne korzyści, czyli układanie relacji wedle reguł gry o sumie niezerowej; odrzucanie logiki sprzeczności i konfliktu, a zamiast tego odwoływanie się do tego co łączy wspólnoty interesów, zgodnie z chińską ideą harmonijnego świata.

BIBLIOGRAFIA

- Blackwill R., Harris Y., *War by Other Means. Geoeconomics and Statecraft. A Council on Foreign Relations Book*, The Belknap Press of Harvard University, Cambridge, London 2016.
- Chorej H., *Kapitalizm Konfucjanizm? Chińskie reformy ekonomiczne a globalizacja*, PWH, Warszawa 2014.
- Coven D., Smith N., *After Geopolitics? From the Geopolitical Social to Geoeconomics*, „Antipode” 2009, nr 1.
- Haliżak E., *Liberalna teoria polityki zewnętrznej*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations”, 2016, nr 2.
- Haliżak E. (red.), *Geoekonomia*, Scholar, Warszawa 2012.
- Lardy H., *Markets over Mao. The Rise of Private Business in China*, Peterson Institute for International Economics, Washington 2014.
- Leonard M., *China 3.0: Understanding the new China*, European Council on Foreign Relations, Brussels 2016.
- Keohane R.O., *After Hegemony: Cooperation and Discord in the World Political Economy*, Princeton University Press, Princeton 1984.
- Neughton B., *The Chinese Economy. Transition and Growth*, Cambridge University Press, Cambridge 2006.
- Ramo Y., *The Beijing Consensus*, The Foreign Policy Centre, London 2004.
- Reilly Y., *China's Economic Statement: Turning Wealth into Power*, Lowy Institute for International Policy, Analysis, 2013.
- Sparke M., *Geopolitical Fears. Geoeconomic Hopes and the Responsibilities of Geography*, „Annals of the Association of American Geographers” 2007, nr 2.
- Subramanian A., *Eclipse. Living in the Shadow of China's Economic Dominance*, Peterson Institute for International Economics, Washington 2011.

MIĘDZYNARODOWA STRATEGIA GEOEKONOMICZNA CHIN – PERSPEKTYWA NEOLIBERALNEGO INSTYTUCJONALIZMU I KULTUROWO-CYWILIZACYJNEJ TRADYCJI

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza międzynarodowej strategii geoeconomicznej Chin, którą można ująć jako zmienną zależną – czyli to, co jest objaśniane. Dla realizacji tak sformułowanego celu badawczego dobrano dwie zmienne niezależne w postaci neoliberalnego instytucjonalizmu i kulturowo-cywilizacyjnej tradycji Chin. Takie rozwiązanie problemu badawczego wywodzi się z założenia mówiącego, że cele międzynarodowe i strategia Chin są uwarunkowane głęboko własną tradycją (zmienne odnoszące się do właściwości systemu wewnętrznego Chin) oraz oddziaływaniami systemu międzynarodowego. Mając powyższe na uwadze, w artykule poddano najpierw analizie treści międzynarodowej strategii geoeconomicznej w kategorii przestrzeni geoeconomicznej oraz stosowanych środków i metod. Przeanalizowano treści założenia jednej z najważniejszych teorii stosunków międzynarodowych – neoliberalnego instytucjonalizmu, sformułowanego w dekadzie lat osiemdziesiątych przez amerykańskiego badacza Roberta Keobene. Zmienną niezależną, którą również poddano analizie, są kulturowo-cywilizacyjne uwarunkowania Chin uformowane w bogatej historii tego kraju i mające współczesne antytendencje. Kolejna część artykułu, nawiązując do kwestii kulturowo-cywilizacyjnych również podejmuje problem specyfiki ustroju gospodarczego Chin poprzez próbę udzielenia odpowiedzi na pytanie, czy jest to gospodarka odpowiadająca wymagającym kryteriom, czy też jest przykładem państwowego kapitalizmu. To w naszym przekonaniu kluczowe pytanie, na które odpowiedź ma znaczenie dla oceny tworzenia przez Chiny ich własnej przestrzeni gospodarczej.

INTERNATIONAL GEO-ECONOMIC STRATEGY OF CHINA: PROSPECTS FOR NEOLIBERAL INSTITUTIONALISM AND CULTURAL AND CIVILIZATIONAL TRADITION

Summary

The article aims to analyse China's international geo-economic strategy that can be described as a dependent variable, i.e. what is explained. To carry out such a research task, two independent variables have been selected:

neoliberal institutionalism and China's cultural and civilizational tradition. This type of research topic solution results from the assumption that China's international objectives and strategy depends on its own tradition (variables referring to the features of China's internal system) and the influence of the international system. Taking this into consideration, the author first analyses the content of international geo-economic strategy in the geo-economic space as we see it; as measures and methods. He also analyses the content of the assumptions of one of the most important theories of international relations – the neoliberal institutionalism formulated by an American researcher, Robert Keohane, in the 1990s. Another independent variable analysed concerns China's cultural and civilizational conditions developed in the long history of the country and having contemporary anti-tendencies. The next part of the article refers to the cultural and civilizational issue and discusses the problem of the specificity of China's economic system. It attempts to answer the question whether this economy meets demanding criteria or is an example of state capitalism. In the author's opinion, it is a key question and the answer to it is important for China's own assessment of its economic space.

МЕЖДУНАРОДНАЯ ГЕОЭКОНОМИЧЕСКАЯ СТРАТЕГИЯ КИТАЯ – ПЕРСПЕКТИВА НЕОЛИБЕРАЛЬНОГО ИНСТИТУЦИОНАЛИЗМА И КУЛЬТУРНО-ЦИВИЛИЗАЦИОННОЙ ТРАДИЦИИ

Резюме

Целью статьи является анализ международной геоэкономической стратегии Китая, которую можно определить, как зависимую переменную, иначе говоря, то, что подлежит объяснению. Для реализации таким образом сформулированной цели исследования были подобраны две независимые переменные в виде неолиберального институционализма и культурно-цивилизационной традиции Китая. Такое разрешение исследовательской проблемы опирается на предположение о том, что международные цели и стратегия Китая обусловлены сугубо внутренней традицией (переменными, связанными с характеристикой внутренней системы Китая), а также воздействием международной системы. С учётом всего вышеуказанного в статье сначала было подвергнуто анализу содержание международной геоэкономической стратегии в категории геоэкономического пространства, а также применяемых средств и методов. Проанализировано также содержание одной из наиболее важных основ теории международных отношений –

неолиберального институционализма, сформулированного в восьмидесятые годы прошлого столетия американским исследователем Робертом Кэбенем. Ещё одной независимой переменной, которая была подвергнута анализу, являются культурные и цивилизационные обусловленности Китая, сформировавшиеся на основе богатой истории этой страны и переходящие в современную антитенденцию. В следующей части статьи, в контексте вопросов о культурно-цивилизационных особенностях, освещается проблема специфики экономической системы Китая путём поиска ответа на вопрос о том, отвечает ли эта экономика установленным критериям, или же эта экономика является примером государственного капитализма. Это, по нашему мнению, является ключевым вопросом, ответ на который имеет значение для оценки факта создания Китаем своего собственного экономического пространства.